

УДК 327:32.019.5:316.776-049.5

«ПОРЯДОК ДЕННИЙ» КРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

Оксана Заводовська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: oksana.zavodovska@gmail.com*

Проаналізовано дефініції інформаційного простору країни та його роль в забезпеченні національної безпеки з точки зору розуміння інформаційного простору як середовища формування «порядку денного» держави у системі сучасних міжнародних відносин.

Проаналізовано фундаментальні підходи щодо механізмів впливу медіа на суспільство, привернуто увагу на Маккомбовій теорії *agenda setting* («порядок денний»). Акцентовано увагу на можливості використання інформаційного «порядку денного» як одного з методів реалізації інформаційної політики держави у системі сучасних міжнародних відносин.

З метою подальшого виявлення особливостей формування «порядку денного» держави приділено увагу контент-аналізу як методу дослідження впливу медіа на суспільство.

Ключові слова: інформаційне суспільство; інформаційний простір держави; інфраструктура інформаційного простору; інформаційне середовище; інформаційна безпека; міжнародні відносини; медіа; «порядок денний»; контент-аналіз.

Активний процес глобалізації, стрімкий розвиток нових *інформаційних* і (теле-)комунікаційних технологій (ІКТ) впливає на всі сфери життєдіяльності країн як у рамках національних кордонів, так і на міждержавному рівні. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, прийнята 22 липня 2000 року, визначила інформаційно-комунікаційні технології такими, що впливають на розвиток суспільства у ХХІ ст., та рух країн до нового типу суспільства – інформаційного [6].

В умовах глобалізації та інформатизації суспільства слід говорити про появу нового соціального феномену ХХІ ст. – глобального інформаційного суспільства, в якому роль медіа та ІКТ набуває нового – міжнародного значення – та рівня.

Такий процес інформатизації суспільства означає зростаючий вплив медійних інформаційно-телекомунікаційних технологій на міжнародні відносини.

Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства, засновниками якої були Д. Белл, Е. Тоффлер, М. Кастельс, Д. Рісмен, М. Порат.

Подальші наукові обґрунтування осмислення феномену медіа та їхньої суспільної дії активно проводили представники американсько-британської комунікативістики, а саме: Г. Лассуелл, Дж. Клаппер, П. Лазарсфельд, К. Ховланд, М. Маккомбз, Д. Шоу, Б. Коен.

Значну увагу тлумаченню впливу інформаційно-комунікативних стратегій на конструювання відносин між державою і суспільством за допомогою ЗМІ приділено у працях вітчизняних авторів: В. Бебика, Н. Дніпренко, О. Зернецької, З. Дмитровського, Р. Калюжного, Г. Почепцова та російської дослідниці Л. Федотової. Найбільше тему дослідження моделей комунікацій та інструментарію їхнього дослідження розкрито в працях Г. Почепцова.

Оскільки *національний інформаційний простір* (НІП) – важлива ознака суверенної та незалежної держави, яка дбає про формування й розвиток його на всій території за єдиними принципами і за загальними правилами з додержанням балансу інтересів особи, суспільства та держави, на рівні законодавчого акта НІП слід визначити як сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, які дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм [7].

Вважаємо, що інформаційний простір – це інформація, що продукується у соціумі в процесі соціальних комунікацій та несе в собі знання про поточний стан соціуму, досвід минулого, прогнози на майбутнє, цілі й дороговкази розвитку та тісно пов'язана з процесами управління та самоуправління в суспільстві, яка вільно збагачується, обертається, обмінюється в суспільстві.

Незважаючи на те, що сучасні міжнародні відносини розвиваються в нових, специфічних умовах гібридних війн та інформаційного протистояння, міжнародна концепція державного суверенітету закріплює право кожної держави формувати відповідний інформаційний простір на території своєї країни, забезпечуючи інформаційну безпеку країни. Зазначимо, що в Україні за 25 років незалежності сформовано законодавчу базу регулювання інформаційної сфери, хоча це не забезпечило інформаційної безпеки держави.

Отож формування чіткої інфраструктури (сукупності консолідованої інформаційної та сучасних технічних засобів комунікації) інформаційного простору держави сприятиме подоланню розбіжностей у розумінні різними політичними силами напрямів державної діяльності. Україна наблизилась до межі, за якою втрата інформаційного суверенітету, неможливість захистити національні інформаційні ресурси, власну інформаційну інфраструктуру, свідомість суспільства від негативних зовнішніх та внутрішніх інформаційних впливів може перетворитися на фактор загрози інформаційній безпеці країни.

З огляду на зазначене, питання формування і контролю інформаційного простору держави перетворюється на актуальне та стратегічно важливе завдання: забезпечення інформаційної безпеки держави.

Зауважимо, що для виконання такого надскладного завдання необхідно визначитися з теоретико-методологічними засадами формування та функціонування інформаційного простору держави в сучасних реаліях.

Особливості функціонування держави та особливості розвитку міжнародних відносин в умовах інформаційного протиборства та гібридних війн (дуже часто канали різних країн під час висвітлення однакових подій по-різному коментують одні й ті самі картини) актуалізують проблематику дослідження інформаційного простору держави як середовища формування «порядку денного» країни. Системні кризові явища, що відбуваються на глобальному та регіональних рівнях, у тім числі в інформаційній сфері, потребують пошуку нових інструментів впливу на процес формування інформаційного простору держави. Отож проблематику формування «порядку денного» країни вважаємо доволі актуальною.

Метою дослідження є з'ясування особливостей функціонування інформаційного простору в Україні та виявлення механізмів його формування.

Мета дослідження передбачає вирішення комплексу **завдань**:

- з'ясування концептуальних засад функціонування інформаційного простору;
- аналіз теоретико-методологічних засад впливу медіа на інформаційний простір держави;
- аналіз ролі інформаційного простору в міжнародних відносинах в умовах інформаційного протистояння;
- дослідження феномену «порядок денний»;
- з'ясування ролі медіа у формуванні «порядку денного» країни;
- виявлення механізмів впливу «порядку денного» на функціонування інформаційного простору країни.

Сьогодні ми спостерігаємо відставання розвитку українського інформаційного простору від інформаційного простору Європейського Союзу, що актуалізує проблему формування єдиного інформаційно-комунікативного простору України з повноцінною інфраструктурою. Вирішення проблеми даватиме змогу Україні стати державою з повноцінною інформаційною політикою. Такий процес вважаємо необхідною передумовою подальшого сталого розвитку країни.

Наголосимо, що інфраструктура українського інформаційного простору ще остаточно не сформована, він тільки починає формуватися в умовах гібридних війн та інформаційного протиборства і саме тому спонтанно та не завжди вдало реагує на такі складні зовнішні виклики (інформаційний вплив інших держав, зокрема, держав-агресорів). Головною перешкодою на шляху активного формування інформаційного простору в Україні є, на наш погляд, відсутність консолідованої інформаційної політики в державі.

Недостатній розвиток інформаційного простору України пов'язаний передусім з тим, що Україна отримала у спадок монопольну радянську систему державного телебачення, не пристосовану до зворотного зв'язку з суспільством й орієнтовану на одностороннє «мовлення» держави до населення. В Україні

склалася дуальна система телерадіомовлення не західного (громадське – комерційне ТБ і радіо), а власне пострадянського типу (державне – комерційне) [9].

Науковець А. І. Ярох вважає, що в інформаційному просторі замикається коло взаємопов'язаних соціальних процесів: формування індивідуальних поведінкових моделей; суспільно бажаних, корисних, обов'язкових норм поведінки; контроль, управління, вплив на індивідуальні вчинки шляхом виховання, заохочення, примусу. Важливою частиною цього простору є ЗМІ як арена для спілкування суспільства і влади. Інформаційний простір являє собою сукупність інформації, яка зберігається та циркулює в процесі соціальних комунікацій [10].

Прибічники теорії інформаційного суспільства пов'язують його становлення з домінуванням інформаційної сфери суспільства. Інформаційне або постіндустріальне суспільство – така фаза («хвиля») у розвитку держав, коли головними продуктами виробництва стають не речі та енергія, а інформація та знання [2].

Потреба в інформуванні суспільства змушує створювати різноманітні медіа, які не тільки констатують факти, подаючи новини, інформацію, а й активно впливають на інформаційний простір держави, створюючи відповідне інформаційне середовище.

Науковців завжди цікавило питання дослідження ролі та функції медіа у функціонуванні інформаційного середовища та його впливу на громадську думку. Наукові парадигми, які досліджували явище медіа, зазвичай, дотримувалися певної конкретної точки зору щодо розуміння ролі медіа у громадському житті: від розуміння чисто просвітницько-інформаційної функції до уявлення складного процесу формування ними «світу речей» у їхній аудиторії.

Започаткував розуміння медіа як «псевдооточення», яке складається із «картинок в наших головах», сформованих безпосередньо медіа, ще на початку ХХ ст. американський журналіст Уолтер Ліппманн.

Наголосимо, що всі концептуальні засади цих теорій та досліджень ґрунтувалися, зазвичай, на практично протилежних поглядах на медійну істину. Процес зміни цих поглядів коливався в практично протилежних напрямках: від теорій бачення «сильного і прямого впливу» медіа у 20–30-х роках ХХ ст. до теорії під назвою «закон мінімальних наслідків медійної дії», яка виникла 1960 р.

Теоретичною основою першого підходу стали думки У. Ліппманна щодо величезної здатності засобів масової інформації маніпулювати свідомістю аудиторії, яка ставала пасивним споживачем готових уявлень та думок [12]. У його концептуальних конструкціях масові комунікації мали величезні можливості впливу. Головним підґрунтям такого підходу був розвиток друкованої преси та ускладнені Першою світовою війною міжнародні відносини, що примушувало широко використовувати пропаганду.

Важливою за такого підходу стала його концепція стереотипів, які через засоби масової інформації встановлюють владу над індивідом. Негативні або позитивні стереотипи здатні заповнювати атмосферу поглядів індивіда в той чи інший момент обставин місця або часу.

Згодом у 30-х роках ХХ ст. цю думку розвинули у своїх дослідженнях К. Ховланд та П. Лазарсфельд, хоча слід зауважити, що вони обережніше оцінювали «силу впливу» масової комунікації. Вже 1937 року П. Лазарсфельд запланував проведення комплексних емпіричних соціологічних досліджень радіопрограм, які проводив, удосконалюючи техніку опитувань та розробляючи систему індексів і враховуючи здобутки інших радіодослідів [14].

На основі досліджень думки виборців під час виборів президента США П. Лазарсфельд разом з іншими дослідниками 1944 року отримав несподіваний результат, за яким, на думку виборця, міжособистісний контакт впливає більше, аніж дія радіо чи газети. Керуючись цією гіпотезою, П. Лазарсфельд стає основоположником теорії дворівневої комунікації [15].

Такий підхід значно мінімізував роль засобів масової інформації у політичному процесі. Цю думку закріплено в праці «Особистий вплив», яка вийшла в світ 1955 року, і в якій він і його співавтор Е. Кац звертав увагу на існування активних шукачів інформації – лідерів думки (*opinion-leaders*), на висловлювання та уявлення яких орієнтуються пасивніші індивіди. Такі висновки означали значну мінімізацію медійної дії.

У період Другої світової війни знаходять своє оформлення наукові погляди К. Ховланда, які почали формуватися ще в 30-х роках. Він, як професор психології, вважав комунікативний процес системою стимулів і психічних реакцій індивіда, а також запропонував матрицю комунікації, як певну розмовну модель, у якій комунікатор певним чином передає повідомлення комусь з відповідним ефектом. Запропонована ним модель *джерело – повідомлення – канал – отримувач* випробувана на солдатах американської армії на прикладі навчальних фільмів. Завдяки дослідженням, у Єльському університеті вчений поклав свої наукові погляди в основу заснування Єльської школи переконуючої комунікації.

Період панування теорій «сильного впливу» швидко змінився у 60-х роках ХХ ст. В основі другого, кардинально протилежного, підходу були праці Дж. Клаппера. Наприклад, основою «закону мінімальних наслідків медійної дії» Дж. Клаппера є розуміння особливостей сприйняття кожним індивідом медійних повідомлень, яке ґрунтується на особистому досвіді, що дає змогу сприймати медійні повідомлення опосередковано та неупереджено [3, с.10].

Як бачимо, наукові парадигми, що балансували у межах різних уявлень місії та ролі медіа у сприйнятті аудиторією світу, дають зрозуміти контекст появи Маккомбівської настановчої теорії («порядку денного»), яка стала справжнім революційним проривом у дослідженні феномену медіа та їхнього впливу на суспільство. Ґрунтуючись на теорії масової комунікації та теорії громадської думки, автори теорії настановчості масмедіа М. Маккомбс та

Д. Шоу, допускаючи значний вплив медіа, не відкидають свободу індивіда мати свою думку та переконання [16].

Автори ідеї розвинули у своїй теорії думку Б. Коена, який вважав, що «світ виглядає по-різному для різних людей, хоча і залежить від своєрідної карти, яка складена для них письменниками, редакторами та видавцями газет, які вони читають» [11].

Настановча теорія медіа М. Маккомбса та Д. Шоу стала новою методикою дослідження ролі медіа через призму результатів їхнього впливу на суспільство. Розглядаючи медіа як специфічний суспільний феномен, М. Маккомбс описує їх такими, що здатні в процесі свого функціонування розставляти пріоритети в суспільстві. Його монографія «*Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*» представила медійну дію як феноменальний складний механізм зі своїми законами функціонування та взаємодії із суспільством. Настановча теорія наголошувала на непрямому впливі масмедіа.

Сильною стороною настановчої теорії є встановлення критеріїв, що визначають зв'язок між медійними повідомленнями та їхнім сприйняттям аудиторією. Першою з цих умов називають тривалість висвітлення у медіа кожного конкретного питання (з урахуванням того, що певні теми «схоплюються» аудиторією швидше за інші), тоді як другим критерієм можна умовно назвати географічним чинником, оскільки він визначає рівень сприйняття настанов, що спирається на досвід окремого індивіда. Зокрема, світові й загальнодержавні теми частіше стають об'єктом створення ефективної настановчої програми, ніж питання локального рівня [3, с.15]. Згідно з думкою М. Маккомбса, настановча сутність медіа розкривається шляхом дії трьох програм: медійної, суспільної та політичної.

Подібно до М. Маккомбса, в трьох основних напрямках розглядає дію масової комунікації Гарольд Лассуелл. На його думку, масова комунікація виконує три базові функції: спостереження за навколишнім світом, досягнення консенсусу між різними сегментами суспільства та культурна трансформація [13].

Значною мірою у період розвитку телебачення з'являються праці українських та російських дослідників, у яких привертають увагу до аналізу феномену медіа та формування завдяки йому інформаційного середовища.

Отож процес зміни концептуальних підходів щодо впливу медіа та розвиток основоположних західних теорій залежав як від обраних науковцями інструментів дослідження, так і від тих об'єктивних обставин місця та часу, в яких вони працювали: наприклад, війн, виборів та ін. Такі обставини могли обмежувати наукові погляди дослідників. Наприклад, складно уявити думки У. Ліппманна, якщо б він досліджував механізми впливу преси на індивіда у сучасну епоху розвитку інтерактивного телебачення та Інтернету. Отож сучасні дослідження мають враховувати нові види комунікативних технологій та їхній вплив.

Наголосимо, що у працях вітчизняних та зарубіжних вчених недостатньо уваги приділено питанню впливу медіа на формування «порядку денного» держави. В нових умовах розвитку медіа та Інтернету інформація діє так, що

породжує нові інформаційно-комунікативні впливи навіть на самі медіа, причому на міждержавному рівні. Яскравим прикладом можна вважати вплив інформації під час передвиборчої кампанії Президента США Д. Трампа. Інформацію, що розповсюджували американські медіа про негативні рейтинги Д. Трампа, активно підхоплювали українські медіа; вона ставала визначальною для думки багатьох українських соціологів та політологів, журналістів.

Наприклад, 7 жовтня телеканал «1+1» у випуску ТСН подала таку інформацію, посилаючись на *Reuters*: «Президент Франції Франсуа Олланд заявив, що немає ніякої альтернативи Гіллари Клінтон на майбутніх виборах президента США. Нагадаємо, за останніми опитуваннями кандидат у президенти США від Демократичної партії Гіллари Клінтон випереджає свого опонента-республіканця Дональда Трампа на 5 %. За Клінтон проголосували б 43 % американців, за Трампа – 38» [8].

Український сайт *ukrinform.ua* (інформація доступна за посиланням: 23 жовтня 2016 року публікує інформацію, знову ж таки, щодо перемоги Клінтон на виборах у США 2016 року: «Кандидат у президенти США від Демократичної партії Гіллари Клінтон, за даними одного з останніх соціологічних опитувань, вирвалася далеко вперед, обійшовши свого основного суперника Дональда Трампа на 12 %» [4].

Навіть безпосередньо у день виборів деякі українські ЗМІ продовжували підхоплювати іноземну інформацію. Наприклад, сайт *sensor.net.ua* 9 листопада опублікував матеріал, у якому зазначає, що Клінтон перемає Трампа з імовірністю 85 відсотків, посилаючись на дослідження *New York Times*: «На виборах президента США з 85 % імовірністю перемає кандидат від Демократичної партії Гіллари Клінтон. Як зазначає видання, імовірність перемоги кандидата в президенти США від республіканців Дональда Трампа дорівнює 15 %» [5].

Саме тому на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин в умовах інформаційного протиборства та гібридних війн набувають актуальності дослідження аналізу механізмів впливу медіа на формування «порядку денного» країни, виникнення цих новин і причин, за яких громадськість їх підхоплює.

З метою проведення аналізу компонентів та чинників, що впливають на процес формування «порядку денного» держави, автор вважає, що необхідно виконати комплексне дослідження феномену «порядок денний» та інформаційного простору держави як середовища формування «порядку денного» країни на прикладі контент-аналізу міжнародних телеканалів у системі сучасних міжнародних відносин. Вважаємо, що контент-аналіз – це завжди співставлення двох вербальних потоків, отож визначальним тут є правильне визначення акцентів: визначити коло основних тем різних медіа та зв'язок між ними, частоту звернення до них, наявність чи відсутність окремої тематики. Вважаємо, що результати такого дослідження, його положення та висновки можна використати у подальших наукових розробках, у практичній діяльності органів державної влади в інформаційній сфері та у роботі медіа. Передбачаємо, що моніторинг та аналіз інформаційного середовища держави через призму

формування «порядку денного» сприятиме удосконаленню інформаційного середовища, отриманню переваги в інформаційному протиборстві держав, підвищенню інформаційної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Заводовська О. А. «Порядок денний» як інформаційний компонент гібридної війни / О. А. Заводовська // Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки : матеріали Міжнар. конф. – Львів : ЛНУ, 2015. – С. 104 – 107.
2. Інформаційне суспільство в Україні : глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доповідь / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – Київ : НІСД, 2010. – 64 с.
3. Маккомбс Максвел. Встановлення пріоритетів : масмедії та громадська думка / Максвел Маккомбс; пер. з англ. – Київ : К.І.С., 2007. – 256 с.
4. Клінтон випереджає Трампа з рекордним відривом [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2106908-klinton-viperedzae-trampa-z-rekordnim-vidrivom.html>
5. На виборах президента США з імовірністю 85 % переможе Клінтон [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ua.censor.net.ua/news/414164/na_vyborah_prezydenta_ssha_z_imovirnistyu_85_peremoje_klinton_doslidjennya_new_york_times
6. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства // Дипломатичний вісник. – 2000, серпень, № 8.
7. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс] / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. С. Шиманський. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm
8. Президент Франції вважає, що альтернативи Клінтон немає [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/spodivayemosya-peremozhe-vona-a-ne-vin-olland-pidtrimav-klinton-na-viborah-prezidenta-ssha-781429.html>
9. Семенченко І. Ю. Тенденції інформаційного простору України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / І. Ю. Семенченко – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63701.doc.htm
10. Ярох А. І. Інформаційний простір та засоби масової інформації: концептуальна модель [Електронний ресурс] / А. І. Ярох. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/.../jarokh.pdf
11. Cohen В. С. The press and foreign policy / В. С. Cohen. – Princeton, NJ:Princeton University, 1963. – p. 13.
12. Lippmann Walter, Public Opinion / Walter Lippmann. – New York : Macmillan, 1922.
13. Lasswell Harold. The structure and function of communication in society, The Communication of Ideas – / Harold Lasswell; ed. Lyman Bryson. – New York : Institute for Religious and Social Studies, 1948. – P. 37–51.
14. Lazarsfeld P. The history of empirical social research – The Memoir // Intellectual migration in America. 1930–1960 / Paul Lazarsfeld. – Cambridge : (Mass.) Cambridge University Press, 1969. – P. 318.
15. Lazarsfeld P. The People Choice / Lazarsfeld P., Berelson B., Gaudet H. – New York, Columbia., University Press, 1948.
16. Maxwell McCombs, The agenda setting function of mass media / Maxwell McCombs and Donald Show // Public Opinion Quarterly.– 1972. – No. 36. – 208 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2017

Прийнята до друку 23.06.2017

AGENDA SETTING AS AN INSTRUMENT OF STATE INFORMATION SPACE FORMATION**Oksana Zavodovska**

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universitetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
email: oksana.zavodovska@gmail.com*

This article analyses the definition of State information space and its role in national security. We are considering the information space environment as the agenda setting formation of the state system in the international relations.

The main purpose of the article is to study the fundamental media mechanisms that used to influence on society. We focused on McCombs's theory "agenda setting" (priorities setting). Also we focused on the possibility of information "agenda setting" using as a method of information policy in the international relations system. Further we identified the features of state «agenda setting» formation. We focused attention to the content of analytical methods study the influence of media on society.

Key words: information society; state information space; information space infrastructure; information environment; information security; international relations; media "agenda setting"; content analysis.